

УДК 81'373.45+371.322.7

В. Г. ТЕРЕЩУК

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ЗАПАМ'ЯТОВУВАННЯ НОВОГО ЛЕКСИЧНОГО МАТЕРІАЛУ НА ОСНОВІ ВІРТУАЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

Показано особливості процесу запам'ятовування нових лексичних одиниць. Обґрунтовано ефективність використання засобів віртуального середовища для навчання іношомовної лексики. Розкрито суть поняття «віртуальне навчальне середовище», визначено його основні характеристики, значимі у контексті формування іношомовної лексичної компетенції.

Ключові слова: віртуальне навчальне середовище, віртуальна реальність, мимовільне запам'ятовування, довільне запам'ятовування, самообраз, гратуальна віртуальна реальність.

В. Г. ТЕРЕЩУК

ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА ЗАПОМИНАНИЯ НОВОГО ЛЕКСИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА НА ОСНОВЕ ВИРТУАЛЬНОЙ УЧЕБНОЙ СРЕДЫ

Показаны особенности процесса запоминания новых лексических единиц. Обоснована эффективность использования средств виртуальной среды для обучения иноязычной лексики. Раскрыта сущность понятия «виртуальная учебная среда», определены ее основные характеристики, существенные при формировании иноязычной лексической компетенции.

Ключевые слова: виртуальная учебная среда, виртуальная реальность, непроизвольное запоминание, произвольное запоминание, самообраз, гратуальная виртуальная реальность.

V. G. TERESHCHUK

THE ORGANISATION OF MEMORISING PROCESS OF NEW FOREIGN LANGUAGE LEXICAL MATERIAL BY MEANS OF VIRTUAL LEARNING ENVIRONMENT

In the article the peculiarities of memorization of new lexical items are revealed, the efficiency of using virtual learning environment in order to teach foreign vocabulary is substantiated. The concept of virtual reality and its main characteristics which are relevant in the context of foreign language lexical competence formation are defined.

Keywords: virtual learning environment, virtual reality, involuntary memory, voluntary memory, self-image, gratural virtual reality.

Можливість використання світового інформаційного простору та здійснення іношомовного спілкування забезпечується формуванням у студентів насамперед англосмовної лексичної компетенції. Якість засвоєння нових лексичних одиниць (ЛЮ) залежить від їх успішного введення у довготривалу пам'ять і від навчального середовища, в якому відбувається процес запам'ятовування лексичного матеріалу.

В зв'язку з цим **метою статті** є визначення основних закономірностей надійного засвоєння іношомовної лексики та дослідження впливу віртуального навчального середовища (ВНС) на процес запам'ятовування іношомовних слів.

Основні завдання публікації: проаналізувати специфіку процесу запам'ятовування; визначити основні характеристики і суть ВНС; виявити переваги використання засобів ВНС у процесі засвоєння іношомовної лексики.

Дослідженням проблеми формування іношомовної лексичної компетенції займалися чимало науковців, зокрема: І. Баченко, І. Берман, В. Борщовецька, В. Бухбіндер, Ю. Гнаткевич, В. Кондратьєва, Р. Мін'яр-Белоручев, Ю. Семенчук, О. Соловова, О. Шамов, С. Шатілов, В. Шмідт, В. Аллен, М. Маккарті, І. Натіон та ін. Вчені досліджують особливості формування лексичної компетенції в різних видах мовленнєвої діяльності, визначають критерії відбору

лексичного мінімуму, аналізують особливості функціонування пам'яті, врахування яких, на їхню думку, забезпечить стійке засвоєння лексичного матеріалу.

Проблемі навчання іноземної мови за допомогою штучно створеного навчального середовища присвячено наукові розвідки І. Костікової, Н. Майєр, О. Москалець, О. Палій, С. Радецької, О. Синєкоп, І. Чірви, Т. Яхнюк. У їх працях висвітлено питання використання комп'ютерних програм з метою індивідуалізації та автоматизації навчання, реалізації навчальних потенційних можливостей студентів.

Однією з умов пришвидшення та покращення запам'ятовування лексичного матеріалу є збільшення рівня та обсягу оперативної одиниці сприйняття [4, с. 74]. Отже, новий матеріал треба подавати не у вигляді окремих ЛО, а у вигляді лексичних блоків (словосполучень, колокацій та ін.), що зумовить збільшення обсягу пам'яті, прискорить сприйняття інформації та формулювання думки іноземною мовою, а також сприятиме розвитку механізмів прогнозування.

Утримання великої кількості лексичного матеріалу в пам'яті є можливим лише за його системної організації [13, с. 11] та частого повторення через певні проміжки часу [14, с. 24]. Ю. Гнаткевич визначає п'ять принципів повторення лексики [4, с. 206–207], з яких ми, з урахуванням специфіки нашого дослідження, виділяємо:

- принцип практичної спрямованості;
- принцип системності повторення;
- принцип диференційного підходу до повторення лексики (врахування конкретного виду мовленнєвої діяльності);
- принцип варіативності повторення (забезпечення різноманітності способів подання лексики).

Реалізація вищезазначених принципів, на нашу думку, можлива за використання ВНС, яке відіграє вагомий роль у створенні можливості для студентів не лише неодноразово повторювати ЛО, не втрачаючи при цьому інтересу, а й систематизувати свої знання за допомогою представлених у ВНС схем, таблиць, майданців, ситуацій з «ядровою» [4, с. 62] лексикою тощо.

Разом з тим не лише багаторазове повторення може слугувати запобіжним засобом забування ЛО. Викладач повинен також враховувати обсяг оперативної пам'яті студента, що охоплює 5–9 іншомовних слів. Перевищення визначеної дози запам'ятовування може призвести до неякісного засвоєння ЛО на занятті, а також виникнення «ретроактивної інтерференції після введення у пам'ять студента наступної лексичної дози» [4, с. 183]. Під поняттям «ретроактивна інтерференція» розуміють негативний вплив вивчення чергової порції іншомовних слів на попередньо засвоєні ЛО. Різновидом інтерференції є «ефект краю: початок та кінець інформаційного ряду запам'ятовується (та відтворюється) краще, ніж середина, що пояснюється дією проактивної та ретроактивної інтерференції» [1, с. 101]. Відповідно з метою ефективного засвоєння усього інформаційного ряду виникає потреба в інтенсифікації уваги студентів на тій іншомовній лексиці, що підлягає проактивній і ретроактивній інтерференції.

Залежно від способу запам'ятовування розрізняють довільну та мимовільну пам'ять. Дослідження П. Гальперіна, В. Давидова, Д. Єльконіна, Л. Пушкарьова та багатьох інших науковців виявили, що мимовільне запам'ятовування (характеризується відсутністю цільових установок щодо запам'ятовування інформації) під час оволодіння іноземною мовою є ефективнішим за довільне (характеризується постановкою мети запам'ятати що-небудь).

Разом з тим можемо спостерігати, що навчання іншомовної лексики відбувається із залученням саме довільної уваги студентів, що супроводжується довільним запам'ятовуванням матеріалу. Причиною цього є засвоєння ЛО в умовах, що не моделюють реальність, а отже, не створюють можливості для їх мимовільного запам'ятовування. Так, А. Алхазішвілі зазначає: під час заняття студент завжди усвідомлює, що його навчають, сприймає викладача передусім не як людину-співрозмовника, а як модератора навчального процесу, ставиться до вивчення іноземної мови як до навчального предмета [2, с. 75]. Усвідомлення студентом навчального процесу як такого перешкоджає засвоєнню ним нового матеріалу в умовах, наближених до природних, загальмовує процес мимовільного запам'ятовування, а отже, зменшує швидкість і якість оволодіння інформацією. Тому виникає потреба у створенні навчального середовища, зокрема віртуального, яке б максимально наближувало студента до природних («латентних»)

умов засвоєння лексики [2, с. 36] та забезпечувало «фонове» усвідомлення [2, с. 41] навчального процесу.

Пропонуючи ВНС як ефективний допоміжний засіб для покращення протікання процесу запам'ятовування нових ЛО, необхідно визначати його сутність. Під віртуальним середовищем розуміють «віртуальну реальність, що створюється технічними засобами» [5, с. 21]. М. Євдокимова характеризує комп'ютерну віртуальну реальність як «інтерактивне середовище з графічними, акустичними, пластичними та іншими властивостями, в яке користувач занурюється в ролі глядача або творця» [11, с. 35]. На її думку, поняття «віртуальна реальність» включає три складові: текстову, мультимедійну і сенсорно-занурювальну віртуальні реальності [10, с. 54]. Автор визначає віртуальну реальність як «сенсорне та психічне занурення, що створює ефект когнітивної присутності» [10, с. 55].

Згідно з твердженням Е. Сарафанюка, ефект занурення «полягає у тому, що користувач перестає відчувати себе зовнішнім спостерігачем» [7, с. 43]. Відповідно розробка ВНС з метою навчання іншомовної лексики повинна бути орієнтована не лише на максимальну активізацію мисленнєвих процесів студентів під час виконання навчальних завдань, а й на забезпечення умов для самостійного конструювання ними «власної реальності» (створення майндмепів, афіш, інструкцій, модифікування текстів й ін.), що дасть змогу студентові відчути себе не спостерігачем, а деміургом, діячем, а отже, психологічно, емоційно та підсвідомо зануритись у навчальну ситуацію. Доведено, що «при повному заглибленні у відтворювану діяльність можливість воскресити в пам'яті отриману інформацію значно зростає» [5, с. 48]. О. Шестопал зазначає, що «рівень запам'ятовування навчального матеріалу через одночасне використання зображення, звуку та тексту зростає на 30–40 відсотків» [8, с. 8]. Ці дані ще раз доводять доцільність використання ВНС з метою розвитку у студентів вміння швидко здійснювати виклик необхідних ЛО з пам'яті та зберігати засвоєний лексичний матеріал у пам'яті протягом тривалого часу.

З метою максимального використання усіх можливих способів і технік ефективності процесу запам'ятовування треба враховувати асоціативну природу пам'яті. Так, Ю. Гнаткевич під знанням слова розуміє вербально-асоціативну навичку. На його думку, проведення додаткових асоціацій між формою слова та його значенням полегшує процес запам'ятовування нової ЛО [4, с. 192]. І. Натіон, зокрема, виділяє «техніку ключового слова», що полягає у створенні неординарної асоціації між формою та значенням ЛО. Як приклад автор подає англійське слово «parrot» – «папуга», яке носій індонезійської мови має на меті запам'ятати. Студент шукає звуковий відповідник слову «parrot» в рідній мові – «parit», що означає «канаву», зіставляє два значення і формує в уяві відповідний ментальний образ – папуга в канаві (перевернутий головою вниз). На думку вченого, чим більше незвичний образ в уяві, тим краще запам'ятовується слово [12, с. 166].

У контексті нашого дослідження можемо говорити про здатність віртуальної реальності породжувати ментальні образи в уяві студентів (за допомогою аудіо- та відеоматеріалів, наочності тощо) і завдяки цьому формувати міцні асоціативні зв'язки між формою та значенням іншомовних слів. Погоджуючись з твердженням М. Євдокимової стосовно природи віртуальної реальності, котру вона визначає не як «віртуальність тілесну чи таку, яку можна збагнути розумом, а як чуттєво-образну» [11, с. 33], вважаємо, що змістове наповнення ВНС повинне бути спрямоване на створення та автоматизацію асоціативних зв'язків, а також на появу у студентів емоцій щодо об'єкта вивчення.

Інші перспективи застосування віртуальної реальності у навчальному процесі демонструє психолог М. Носов, стверджуючи, що за допомогою комп'ютерних технологій можна створити ілюзорний світ, який людина буде сприймати і переживати як дійсний [10, с. 28]. Такого ефекту, на його думку, можна досягти завдяки здійсненню впливу на психіку людини. Дослідник подає, зокрема, поняття «самообразу», під яким має на увазі «психічне табло, на якому відображаються психічні процеси людини» [10, с. 29]. Згідно з його теорією, відчуття, що виникають в самообразі від образу (зовнішнього об'єкта), є віртуальними. Отже, завдання викладача полягає у поданні образу так, щоб він стимулював виникнення відчуттів у самообразі (психіці) студента. Власне ВНС може слугувати механізмом впливу на психіку студента, що зумовить сприйняття та засвоєння нових ЛО на більш глибокому психічному рівні. М. Носов акцентує увагу на тому, що створення віртуальної реальності дає педагогу не

лише можливість працювати в нових навчальних середовищах, а й породжувати у студентів віртуальні образи, а отже, виходити на новий рівень їх свідомості під час засвоєння інформації [10, с. 29].

С. Асадуллінова підходить до визначення природи віртуальної реальності з позиції почуттів (позитивних і негативних) людини. Вона заперечує існування нейтральної віртуальної реальності, натомість виділяє гратуальні (позитивні) та негратуальні (негативні) віртуальні реальності і визначає такі їх ознаки, як емоційна забарвленість, гратуальність, зміна самообразу студентів у позитивний бік [3, с. 60].

У контексті навчання іншомовної лексики розробка ВНС повинна включати установку на створення саме гратуальної віртуальної реальності, тобто позитивного навчального середовища. Ми переконані, що формування позитивного психологічного клімату сприятиме тривалості зосередження, емоційній активності студентів, реалізації їх потенційних можливостей, тощо.

Результати багатьох наукових досліджень демонструють психотерапевтичну дію комп'ютера у процесі вивчення іноземної мови. Так, на думку Б. Хвостиченка, «комп'ютер знижує рівень тривоги студента та усуває психоемоційну напругу» [10, с. 39]. Використання комп'ютера та створеного ним ВНС для навчання лексики є, на нашу думку, особливо ефективним на «стереотипно-ситуативному етапі» [9, с. 143], тобто під час тренувань у вживанні ЛО. На цьому етапі лексичні навички студентів ще не сформовані, що робить їх вкрай вразливими до суб'єктивної критики з боку викладача та одногрупників у разі неправильного виконання завдань. Завдяки комп'ютерно-опосередкованому навчанню формується психологічно-сприятлива атмосфера: у студента зникає боязнь допустити помилку, з'являється можливість неодноразових спроб правильно виконати завдання, забезпечується конфіденційність його результатів та об'єктивне оцінювання, їх самооцінювання.

Беручи до уваги функції та природу ВНС, можемо виокремити наступні його характеристики в процесі навчання іншомовної лексики: імерсивність, генеративність, повторюваність та інтерактивність.

Завдяки імерсивній властивості ВНС студент не змушений докладати зусиль, аби заглиблюватись у навчальний процес. Мимовільне занурення зумовлює природний перебіг процесу запам'ятовування, а також підвищує пізнавальний інтерес до об'єкта вивчення та мотивує до подальшого самовдосконалення.

Генеративна характеристика виявляється у здатності ВНС породжувати в уяві студентів ментальні образи, завдяки яким встановлюється асоціативний зв'язок між формою та значенням слів, і віртуальні образи, що зумовлюють глибокі внутрішні переживання і, як наслідок, міцно закарбовуються в пам'яті.

ВНС надає можливість студенту неодноразово виконувати одне і те ж завдання, тому однією з основних його характеристик є повторюваність.

Інтерактивність ВНС «виявляється у можливості активної двоспрямованої взаємодії із штучним середовищем» [7, с. 47]. На основі текстово-графічних, аудіовізуальних та інших комп'ютерних засобів конструюється платформа, що активізує взаємодію користувача з об'єктами ВНС.

Таким чином, базуючись на психологічних і методичних дослідженнях науковців, нами визначено основні фактори, що сприяють якісному запам'ятовуванню нового лексичного матеріалу, зокрема:

- презентація ЛО у зв'язку з іншими словами;
- системна організація ЛО;
- повторення лексичного матеріалу (особливо тих ЛО, які піддаються проактивній і ретроактивній інтерференції);
- «порційне» навчання іншомовних ЛО.

Обґрунтовано ефективність навчання іншомовної лексики засобами ВНС, що полягає у зануренні студентів у навчальний процес, розвитку асоціативної пам'яті та емоційної активності, створенні відчуття психологічної безпеки. Крім того, здійснення аналізу природи ВНС дало нам змогу визначити такі його ключові характеристики, як імерсивність, генеративність, повторюваність, інтерактивність.

Перспективи нашого подальшого дослідження впливу ВНС на формування лексичної компетенції полягають у практичній розробці ВНС з метою навчання іншомовної лексики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агафонов А. Ю. Психология мнемических явлений: учеб. пособие / А. Агафонов, Е. Волчек. – Самара: Универс-групп, 2005. – 120 с.
2. Алхазішвілі А. А. Основы овладения устной иностранной речью / А. А. Алхазішвілі. – М.: Просвещение, 1988. – 126 с.
3. Асадуліна С. Х. Теория и практика разрешения виртуального конфликта: практико-ориентированная монография / С. Х. Асадуліна [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ifar.ru/library/book464.pdf>
4. Гнаткевич Ю. В. Навчання лексичного аспекту чужоземної мови у вищих навчальних закладах / Ю. В. Гнаткевич. – К.: Просвіта, 1999. – 317 с.
5. Кухаренко В. М. Дистанційне навчання: навч.-метод. посібник / В. М. Кухаренко. – К.: ТОВ «Редакція «Комп'ютер», 2007. – 128 с.
6. Носов Н. А. Виртуальная психология / Н. А. Носов. – М.: Аграф, 2000. – 432 с.
7. Сарафанюк Е. І. Педагогічні умови підвищення якості загальновійськової підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів з використанням віртуального моделювання: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Е. І. Сарафанюк. – Одеса, 2005. – 221 с.
8. Шестопал О. В. Формування професійних знань майбутніх учителів іноземної мови засобами мультимедіа : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. В. Шестопал. – Вінниця, 2011. – 20 с.
9. Шмідт В. В. Етапи формування іншомовної лексичної компетенції студентів немовних спеціальностей / В. В. Шмідт [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2009/108-95-26.pdf>
10. Образование и виртуальность – 2000: сб. науч. трудов 4-й Международной конференции Украинской ассоциации дистанционного образования / под общ. ред. В. А. Гребенюка и В. В. Семенца. – Харьков-Севастополь: УАДО, 2000. – 262 с.
11. Образование и виртуальность – 2006: сб. науч. трудов 10-й Международной конференции Украинской ассоциации дистанционного образования / под общ. ред. В. А. Гребенюка, Д. Р. Киншука, В. В. Семенца. – Харьков-Ялта: УАДО, 2006. – 464 с.
12. Nation I. S. P. Teaching and learning vocabulary / I. S. P. Nation. – Boston: Heinle & Heinle, 1990. – 275 p.
13. Singleton D. Vocabulary learning strategies and foreign language acquisition: second language acquisition 27/ David Singleton. – Višnja Pavičić Takać, 2008. – VIII + 197 p.
14. Thornbury S. How to teach vocabulary / S. Thornbury. – Harlow: Longman, 2002. – 185 p.